

УДК 378.091.21:39

ОЛЬГА ТКАЧЕНКО

Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

ЕТНОПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ СВОБОДИ ВЧИТЕЛЯ-ВИХОВАТЕЛЯ

Акцентується увага на важливості для сучасного фахівця в галузі освіти професійної свободи; висвітлено зміст та види професійної свободи вчителя-вихователя; виявлено взаємозв'язок професійної свободи особистості та її здатності до творчості. Автором доведено потребу формування в сучасного педагога етнопедагогічної творчості як елемента етнопедагогічної компетентності, що сприятиме професійній свободі вчителя-вихователя в умовах полікультурності сучасного суспільства.

***Ключові слова:** професійна свобода педагога, педагогічна творчість, педагогічна майстерність, етнопедагогічна компетентність, етнопедагогічна творчість вчителя-вихователя.*

Постановка проблеми. Динамічність, напруженість сучасного життя, зумовлені науково-технічним прогресом, складними соціокультурними процесами в суспільстві, вимагають від сучасного педагога не лише оперативності в опрацюванні інформації, мобільності, кмітливості, самовладання, а й професійної свободи, яка забезпечить самореалізацію особистості як учителя, так і учня, вихованця. В умовах глобалізації економіки, міграційних процесів актуалізується проблема етнопедагогічної творчості фахівця в галузі освіти, яка забезпечує його професійну свободу, а значить і професійне довголіття, в умовах полікультурності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми. Проблему свободи, зокрема і професійної, в межах філософії, етики у різні часи вивчали І. Кант, Ж.-Ж. Руссо, Г. С. Сковорода, Дж. Дьюї, М. О. Бердяєв, Ж. П. Сартр, О. М. Костенко та інші.

Педагогічна творчість як предмет вивчення фігурувала у дослідженнях В. І. Загвязінського, В. А. Кан-Калика, Н. В. Кічук, Ю. М. Кулюткіна, М. М. Поташника, С. О. Сисоєвої, Р. П. Скульського, інших вчених. Творчу діяльність вчителя у контексті педагогічної майстерності вивчали І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос, О. Г. Мирошник, В. А. Семиченко, Н. М. Тарасевич та інші науковці.

Здобутки етнопедагогіки як науки аналізували у своїх працях Г. Н. Волков, В. І. Кононенко, В. Г. Кузь, В. С. Кукушин, Н. В. Лисенко, В. А. Мосіяшенко, Є. Н. Приступа, М. Г. Стельмахович, О. В. Сухомлинська, Є. І. Сявавко, Т. П. Усатенко, Г. Г. Філіпчук, М. А. Хайруддінов. Процеси етнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя та формування у нього етнопедагогічної культури досліджували В. О. Ніколаєв, М. Г. Харитонов. Сутність етнопедагогічної творчості як елемента етнопедагогічної компетентності та її взаємозв'язок із професійною свободою вчителя-вихователя не знайшли належного висвітлення в науковій літературі.

Формулювання мети статті. Обґрунтувати потребу професійної свободи вчителя-вихователя, її взаємозв'язок з педагогічною творчістю, зокрема й етнопедагогічною.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття професійної свободи в науковій літературі розглядається в межах професійної етики медиків, юристів, журналістів, де найчастіше тлумачиться як свобода від стороннього втручання в дії фахівця. Деонтологічний характер визначень зумовлений традиційними поглядами на можливість реалізації внутрішньої свободи особистості в діяльності завдяки зовнішній свободі, яка вписується в систему зовнішнього соціального і природного визначення.

Трактування професійної свободи педагога теж ґрунтується на взаємодії внутрішньої і зовнішньої свободи особистості, але на передній план тут виходить свобода внутрішня, яка забезпечує можливість і здатність людини «бути самостійною, самодіяльною» особистістю, відображати у своїй діяльності власну сутність [6, с. 305]. У цьому контексті актуальності набуває теорія свободи М. О. Бердяєва, за якою свобода є потужністю духу реалізувати індивідуальне й неповторне людини у творчості [1].

Педагогічну творчість у сучасній науці визначено як оригінальне та високоефективне вирішення вчителем навчально-виховних завдань із проектуванням розвитку особистості учня, застосуванням нестандартних прийомів діяльності, самовдосконаленням самого педагога. Кожен фахівець у галузі освіти покликаний творчо застосовувати знання, прогнозувати свою діяльність, бути здатним до інноваційної, дослідницької діяльності, тим самим підтверджуючи свій професіоналізм. Ідея педагогічної творчості як показника професіоналізму, що виявляється на вищих рівнях педагогічної майстерності, розвивається в межах акмеології та професійної педагогіки Н. В. Гузій, І. А. Зязюном, Н. В. Кічук, А. К. Марковою, С. О. Сисоєвою, Н. М. Тарасевич та іншими науковцями.

Сутність професійної свободи педагога визначається можливістю творення, як наголошував М. О. Бердяєв, не з природного світу, а із самого себе [1]. Отже, це здатність фахівця мати творче самопочуття, окриленість у вирішенні професійних завдань, прагнення і спроможність розуміти дітей, нестандартно спілкуватись із ними, бачити неповторність кожної дитини, усвідомлювати педагогічну проблему та альтернативно мислити у процесі її розв'язання, націлено вибирати стандартні й нестандартні методи і прийоми, технології навчання і виховання, здатність до олюднення предметів, натхненності у викладі навчального матеріалу та організації діяльності дітей тощо. Творчість педагога, його свобода у зовнішньому вияві забезпечує самоствердження й самореалізацію фахівця.

Розв'язання проблеми свободи педагога у професійній діяльності ускладнюється етносоціальною структурою конкретного суспільства, зокрема й українського, до якого, згідно з офіційними даними, входять представники понад 130 етносів. Україну за складом населення відносять до держав з поліетнічним складом населення [2, с. 8]. Так, педагог має враховувати, що в етносоціальній структурі країни виокремлюють українську націю та етнічні меншини, що об'єднують такі етнічні групи: росіяни, білоруси, молдовани, болгары, угорці, румуни, поляки, євреї, вірмени, греки, татари, рома, азербайджанці, грузини, німці, литовці, словаки, чехи, естонці тощо. У багатьох етнічних спільнот населення України існують внутрішньоетнічні групи – субетнічні утворення, які внаслідок різних причин зберігають специфічні риси культури, діалектні особливості мови та самоназву (мікроетнонім). Внаслідок новітніх міграційних процесів, до яких активно залучена Україна, в ній збільшилась кількість ороків, іжорців, ескімосів, в'єтнамців, курдів [2, с. 6–8]. Аналіз етнічного складу населення України свідчить, що представники зазначених ста тридцяти етносів, крім корінних жителів, переселились на Україну із Західної Європи, різних частин Азії, Америки, Африки, Австралії.

Враховуючи національний склад населення України, новітні міграційні процеси, сучасні вчителі, вихователі будуть мати професійну свободу, здатність до педагогічної творчості лише за умови володіння інформацією щодо педагогічних традицій українців, інших етносів світу, не обмежуючись при цьому одним континентом планети. Володіння та оперування такою інформацією актуалізує потребу етнопедагогічної компетентності фахівця в галузі освіти.

Етнопедагогічну компетентність учителя-вихователя розглядаємо як різновид педагогічної компетентності, що є динамічним особистісним утворенням фахівця в галузі освіти, яке передбачає опанування педагогом системи етнопедагогічних знань, умінь і навичок кваліфікованого опрацювання надбань світової народної педагогічної культури, урахування актуальності окремих її елементів у процесі осмислення педагогічної теорії та організації сучасної педагогічної практики, що дає змогу спеціалістові реалізувати гуманістичний підхід до своєї професійної діяльності й оптимально виявити власний творчий потенціал.

Вияв творчого потенціалу педагога в контексті його етнопедагогічної компетентності здійснюється завдяки етнопедагогічній творчості. Цей вид творчості педагога пронизує різні компоненти компетентності, та в першу чергу в цьому сенсі варто звернути увагу на когнітивний, операційно-технологічний, індивідуально-особистісний (структурні) і гносеологічний, гуманістичний, комунікативний, навчальний, виховний (функціональні) компоненти етнопедагогічної компетентності.

Характер етнопедагогічної творчості в різних компонентах має свою специфіку. Так, на рівні когнітивного компонента етнопедагогічної компетентності етнопедагогічна творчість виявляється у творчому оперуванні етнопедагогічними фактами, осмисленні теоретичних підходів до трактування досвіду народної педагогіки, виявленні прихованих властивостей педагогічної дійсності, поглибленні аналізу педагогічних ситуацій, моделюванні вирішення сформульованих педагогічних завдань з урахуванням здобутків народної педагогічної культури тощо. Етнопедагогічна творчість на рівні операційно-технологічного компонента етнопедагогічної майстерності передбачає творче застосування етнопедагогічних знань під час розв'язання нестандартних педагогічних завдань, в інноваційній та дослідницькій діяльності, у процесі педагогічного спілкування, створення позитивного професійного іміджу тощо. Отже, етнопедагогічна творчість може розглядатись як елемент різних компонентів етнопедагогічної компетентності і як показник її сформованості.

Загалом же етнопедагогічну творчість можна визначити як різновид педагогічної творчості, що передбачає нестандартне оперування вчителя-вихователя етнопедагогічною інформацією з метою створення оптимальних умов для формування творчої особистості учнів, вихованців, організації діалогічного педагогічного спілкування, удосконалення організації педагогічного процесу, забезпечення самореалізації та творчого довголіття педагога в умовах сучасного полікультурного суспільства.

Керуючись акмеологічними положеннями щодо педагогічної творчості, розробленими А. К. Марковою [4, с. 87], ми вирізняємо два значення етнопедагогічної творчості. Етнопедагогічна творчість у вузькому значенні – це процес і результат знаходження принципово нових прийомів, засобів, методів, принципів, технологій навчання і виховання на основі опрацювання етнопедагогічного матеріалу. У широкому значенні етнопедагогічна творчість націлена на професійне оперування вчителя-вихователя етнопедагогічною інформацією в сучасних умовах, творче застосування традиційних засобів, прийомів, методів навчання і виховання дітей, врахування національної належності вихованців та їхніх батьків у змісті та формах виховної роботи, у процесі організації педагогічного спілкування, використання етнопедагогічних матеріалів у процесі розвитку творчих здібностей дітей та в ході власного професійного вдосконалення.

Етнопедагогічна творчість в обох значеннях, як складник та показник етнопедагогічної компетентності, виявляється в педагогічній майстерності вчителя-вихователя, що зумовлено, у першу чергу, її причетністю до педагогічної творчості.

І. А. Зязюн розглядав педагогічну майстерність як умову і «засіб реалізації особистості вчителя, його позиції, творчого потенціалу» [3, с. 136]. У контексті педагогічної майстерності

педагогічна творчість, а значить і етнопедагогічна, виявляється на різних рівнях і в усіх її елементах: гуманістичній спрямованості діяльності вчителя, професійній компетентності педагога, педагогічних здібностях та педагогічній техніці [5, с. 30–35].

Педагогічна й етнопедагогічна творчість у сфері гуманістичної спрямованості діяльності вчителя-вихователя реалізується на рівні розуміння дитини, її стану, прагнень, пізнавальних можливостей, усвідомлення її неповторності й оригінальності, прийняття дитини будь-якої національності, раси; творчої спрямованості професійної діяльності, націленості на оволодіння здобутками народної педагогічної культури та творче їх застосування в навчально-виховному процесі (хоча б у визначенні мети, завдань та змісту різних напрямів виховання сучасних дітей, застосування традиційних методів і прийомів спонукання дітей до різних видів діяльності); прагненні розкрити творчі здібності різних учнів тощо.

Професійна компетентність учителя передбачає творче оперування матеріалами різних складників народної педагогіки (родинознавства, народного дитинознавства, народного виховання, народної дидактики, народної педагогічної деонтології); відкритість до інновацій, спроможність до застосування в педагогічному процесі традиційних методів, прийомів і засобів навчання і виховання в межах інноваційних технологій; здатність до одухотворення знань, застосування з цією метою народних творів, зокрема й дитячого фольклору (потішок, казок, небилиць, загадок, пісень, ігор, закличок, лічилок, примовок, мирилок, жартів, танців тощо); плідний аналіз праць відомих педагогів, мислителів про народну педагогіку.

Уважність, гнучкість мислення, кмітливість, креативність, що виявляються у кращому розумінні, трактуванні поведінки вихованців, налагодженні з ними контактів, емоційному і виразному викладі навчального матеріалу, організації діяльності дітей, творчій активності, творчому професійному мисленні, оптимізмі, самореалізації у творчій діяльності тощо, завжди позитивно оцінювались у поведінці вчителя, наставника, вихователя. Аналіз етнопедагогічної літератури з цього питання сприяє націленості фахівців на самовдосконалення, розвиток певних груп педагогічних здібностей.

У сфері педагогічної техніки на прикладі народної творчості реалізується натхненність у подачі навчального матеріалу, артистизм, здатність до творчого самопочуття на уроках і в позаурочний час, бачення педагогічної проблеми та альтернативи у її розв'язанні, застосування відомих у народній педагогіці прийомів зосередження уваги дітей, способів розподілу ролей у грі та подібного, творчого перетворення професійного середовища, плекання творчого стилю роботи тощо.

Дослідження етнопедагогічної творчості як елемента етнопедагогічної компетентності у майбутніх вихователів дошкільних закладів, учителів початкових класів, соціальних педагогів та у фахівців тих же профілів, які мали педагогічний стаж не менше двох років, дає змогу констатувати, що рівні сформованості етнопедагогічної компетентності та здатності до етнопедагогічної творчості у фахівців з педагогічним стажем вищі, ніж у майбутніх педагогів. У ході експериментальної роботи було виявлено залежність спроможності майбутніх фахівців до імпровізації в складних педагогічних ситуаціях, у володінні собою, створенні творчого самопочуття від здатності якісно опрацювати етнопедагогічний матеріал, висловлювати власні міркування щодо життєздатності тих чи тих ідей народної педагогіки, можливості застосування різноманітних традиційних засобів виховання в сучасних умовах тощо. Згадані факти підтверджують потребу сучасного педагога в цьому виді професійної компетентності та доцільність формування у нього етнопедагогічної творчості в процесі становлення його педагогічної майстерності й педагогічної творчості для забезпечення в подальшій діяльності професійної свободи.

Висновки з дослідження. Професійна свобода педагога зумовлена першочерговістю внутрішньої свободи, яка гарантує самостійність, творчість і самореалізацію фахівця. В умовах полікультурності суспільства професійну свободу сучасного фахівця забезпечує й етнопедагогічна творчість. Етнопедагогічна творчість, як елемент і показник етнопедагогічної компетентності вчителя-вихователя, передбачає здатність фахівця застосовувати здобутки етнопедагогіки з метою створення творчого самопочуття, виявлення натхненності, організації діалогічного педагогічного спілкування, удосконалення навчально-

виховного процесу, зокрема й із метою формування творчої особистості дитини, створення нових технологій, систем навчання і виховання тощо. Недостатній рівень сформованості цього професійного особистісного утворення зумовлює потребу в організації формування етнопедагогічної творчості вчителя-вихователя у процесі становлення його педагогічної майстерності та педагогічної творчості.

Перспективами вивчення проблеми є розгляд питань формування етнопедагогічної творчості майбутніх фахівців у галузі освіти в процесі вивчення ними педагогіки, методики виховної роботи, педагогічної майстерності та педагогічної творчості тощо.

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. А. Смысл творчества. Опыт оправдания человека [Электронный ресурс] / Библиотека «ВЕХИ». – 2000. – Режим доступа до книги: www.vehi.net/berdyaev/tvorch/06.html. Назва з екрана.
2. Етнонаціональна структура українського суспільства: довідник / Євтух В. Б., Трошинський В. Г., Галушко К. Ю., Чернова К. О. – К.: Наукова думка, 2004. – 342 с.
3. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії / Іван Андрійович Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
4. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Советская педагогика. – 1990. – №8. – С. 82 – 88.
5. Педагогічна майстерність: навч. посібн. / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
6. Словарь по этике / под ред. А. А. Гусейнова, И. С. Кона. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2015 р.

ТКАЧЕНКО О.

Кировоградский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченко

ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО КАК УСЛОВИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СВОБОДЫ УЧИТЕЛЯ-ВОСПИТАТЕЛЯ

В статье акцентировано внимание на важности для современного специалиста в области образования профессиональной свободы.

освещено содержание и виды профессиональной свободы учителя-воспитателя; выявлено взаимосвязь профессиональной свободы личности и ее способности к творчеству. Автором доказана необходимость формирования у современного педагога этнопедагогического творчества как элемента этнопедагогической компетентности, что будет способствовать профессиональной свободе учителя-воспитателя в условиях поликультурности современного общества.

Ключевые слова: профессиональная свобода педагога, педагогическое творчество, педагогическое мастерство, этнопедагогическая компетентность, этнопедагогическое творчество учителя-воспитателя

ТКАЧЕНКО О.

Kirovograd state pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko, Ukraine

ETHNOPEDAGOGY CREATIVITY AS A CONDITION OF PROFESSIONAL FREEDOM TEACHER-EDUCATOR

The article focused on the importance for a modern specialist in the field of education professional freedom; proved that the professional freedom of the teacher ensures its independence, mobility, creativity, creative longevity in teaching activities. Analysis of pedagogical creativity in the context of professional freedom showed that the ability to have a creative mood, giving wings to the solution of professional problems, the desire and the ability to understand children outside the box to communicate with them, to see the uniqueness of each child, to realize the pedagogical problem and alternative thinking in the decision process aimed to choose between standard and non-standard methods and techniques, technology, training and education. The creativity of the teacher, his freedom in the external manifestation provides affirmation and self-realization of the specialist.

The author proved that the professional activity of a teacher-educator in the conditions of the country with a multicultural population associated with ethnopedagogical competence of a specialist. An important element in ensuring the professional freedom of teachers-the teacher is ethnopedagogy creativity, which is a component of a number of structural and functional components ethnopedagogics competence. Ethnopedagogics creativity can be seen as a kind of pedagogical creativity that involves creative handling of a teacher-educator ethnopedagogical information to create optimal conditions for improving the organization of the pedagogical process.

In this article presents some results of an experimental study of the problem, confirming the need for the controlled formation of ethnopedagogics creativity of future teachers and educators.

Key words: *professional freedom of the teacher, pedagogical creativity, pedagogical skills, ethnopedagogy competence, ethnopedagogy creativity of a teacher-educator*